

Власенко О.М. Управління процесом формування моральних цінностей у майбутніх учителів засобами моделювання педагогічних ситуацій // Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 391-416.

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ

Для сучасної культури, в межах якої розвивається філософія освіти, характерною є критико-рефлексивна позиція стосовно наявних моделей виховання. Ця позиція дозволяє розглядати їх відносно історичні перехідні способи трансляції культурного досвіду. Тому нові виховні підходи не заперечують раніше створеного, а додають, примножують прогресивні наукові ідеї. Новий підхід до виховання є ефективним стосовно формування такого типу особистості, якій властиві такі моральні цінності, як: чесність, справедливість, порядність, гідність, миролюбство тощо. Крім вищезазначених цінностей, особистість має набути рис відповідальності, самоосвіти, самовиховання.

І. Д. Бех визначає феномен виховання як перетворювальну діяльність педагогів, спрямовану на зміну свідомості, світогляду, психології, цінностей, знань і способів діяльності особистості, що сприяють її якісному зростанню і вдосконаленню.

Метою виховання є формування гармонійної і всебічно розвиненої особистості, підготовленої до ініціативної соціальної та професійної діяльності в сучасному суспільстві, особистості, здатної сприймати і примножувати його моральні цінності.

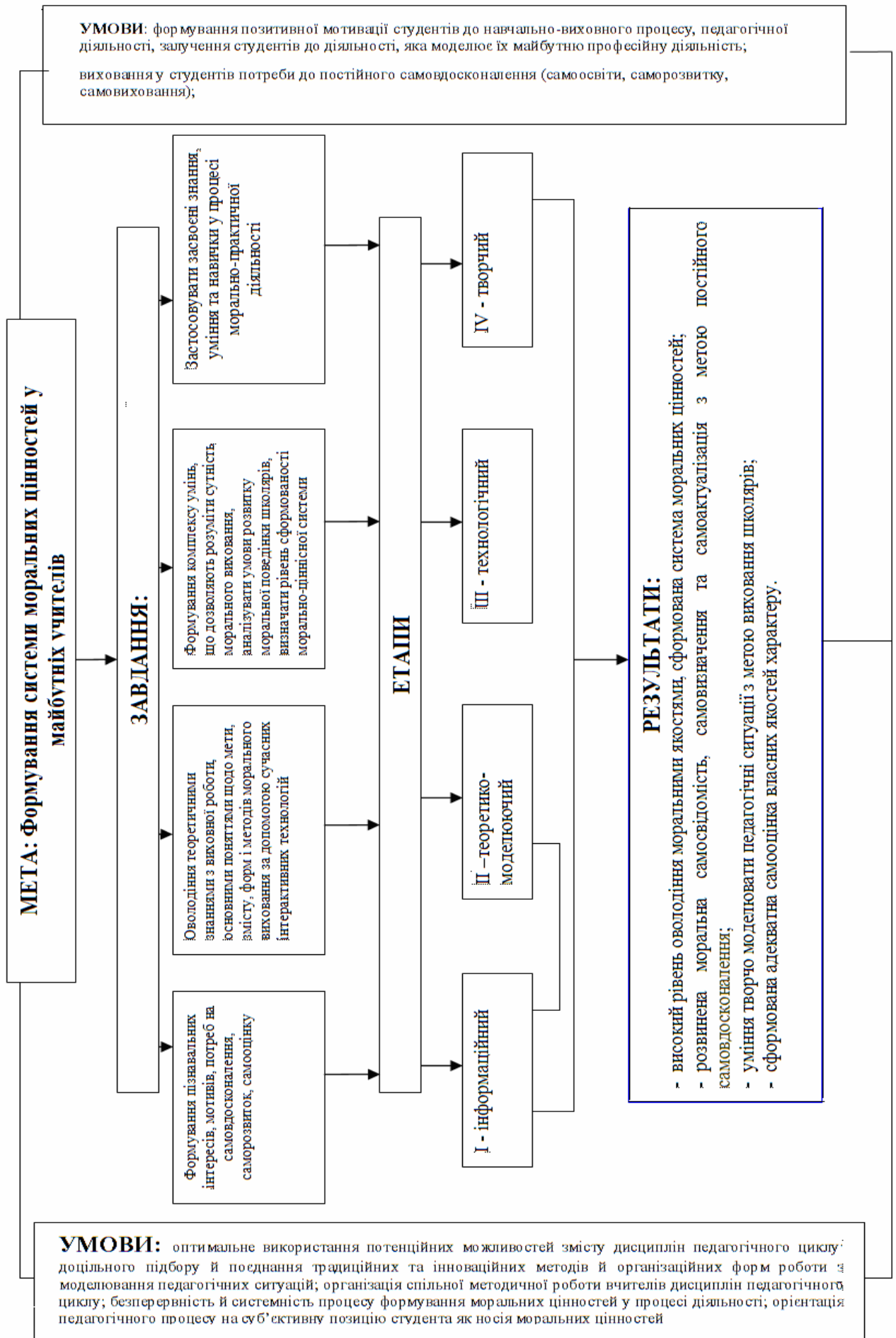
Педагогічна технологія – це комплекс, що має наступні компоненти: передбачувану результативність; засоби оцінки для корекції та вибору оптимальних методів навчання і виховання, оптимальних для певної ситуації; набору моделей виховання, розроблених викладачем на цій основі. Л. С. Виготський вважає за необхідність використання рівневого підходу у плануванні результатів технології, критеріїв у оцінці стану сформованості моральних цінностей у студентів, вибору моделі виховання.

Сучасна технологія виховання повинна здійснювати комплексний підхід, виконуючи наступні вимоги: впливати на вихованців у трьох напрямках – на свідомість, почуття, поведінку; поєднувати зовнішній

педагогічний вплив та самовиховання особистості; об'єднувати і координувати зусилля усіх соціальних інститутів та об'єднань, ЗМІ, літератури, мистецтва, сім'ї, колективів і груп тощо; формувати якості особистості через систему конкретних виховних справ.

Технологія виховання повинна мати наступні критерії: системний, який передбачає наявність логіки процесу, взаємозв'язку частин, цілісність; керування, діагностики досягнення цілей, планування процесу виховання; ефективності, тобто відбору методів і засобів технології відповідно до результатів і оптимальних затрат; репродуктивності, можливості використання зазначеної технології в інших навчально-виховних закладах іншими суб'єктами. Ми вважаємо інтерактивну технологію формування моральних цінностей як таку організацію виховного процесу, яка не допускає пасивності студента у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, пасивного ставлення до проблем морального виховання сучасного покоління, унеможливорює відсутність взаємодії учасників виховного процесу в колективній діяльності. Беручи до уваги основну мету та завдання розробленої методики формування моральних цінностей у майбутніх учителів засобами моделювання педагогічних ситуацій, ми виділяємо такі етапи: підготовчий (інформаційний та теоретико-моделюючий); практичний (технологічний); творчий.

На підготовчому етапі ми звертаємо увагу на засвоєння теоретичних знань з морального виховання та основ моделювання. У центрі уваги – засвоєння теоретичних знань, які лежать в основі морального виховання та моделювання педагогічних ситуацій. На цьому етапі студенти вчаться моделювати найпростіші ситуації морального змісту. Викладач поряд з поясненням теоретичного матеріалу подає ряд педагогічних завдань морального характеру, використовує прийоми, які дозволяють проконтролювати рівень засвоєння знань у процесі викладу лекцій спецкурсу. Тому в процесі викладання теоретичного матеріалу викладачеві необхідно звертати увагу на ступінь включення студентів у розуміння матеріалу, що вивчається. Викладач може використовувати проблемні запитання, елементи бесіди та дискусії для узагальнення і порівняння вже вивченого матеріалу. Викладач також може створити власну систему проблемних запитань, завдань самостійного характеру за підручниками та посібниками, систему педагогічних ситуацій, які розкривають зміст, методи морального виховання. Практичний блок першого етапу містить систему педагогічних ситуацій більш репродуктивного характеру, які спрямовані на практичне оволодіння елементами моральної поведінки, формування моральних якостей характеру.

Педагогічна ситуація морального характеру – складова частина педагогічного процесу, педагогічна реалія, через яку інженер-педагог управляє педагогічним процесом формування моральних цінностей у майбутніх учителів. Моральна ситуація завжди конкретна, може заздалегідь бути спроектованою вчителем або виникати стихійно в процесі проведення заняття з педагогіки, іспиту чи екскурсії.

Способи створення моральних ситуацій: стимулювання студентів до теоретичного пояснення моральної чи аморальної поведінки учасників ситуації, оцінка сформованості моральних якостей особистості школяра; широке використання життєвих ситуацій і попереднього досвіду студентів для пошуку ефективних шляхів розв'язання ситуацій; пошук умов застосування результату виконання проблемного морального завдання; спонукання до аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації та інших розумових операцій; висунення припущень щодо подальших дій вчителя та можливих шляхів моделювання цієї моральної ситуації; знайомство з фактами, нібито нез'ясовними, і т.д.

Спочатку ми пропонували студентам дати опис окремих епізодів із життя, практики школи або суджень, висловлених у педагогічній пресі щодо проблеми морального виховання сьогодні. Наприкінці опису ставилися запитання, пов'язані з перевіркою розуміння студентами сутності теоретичних положень, розкритих у спецкурсі „Формування моральних цінностей у майбутніх учителів засобами моделювання педагогічних ситуацій”, а також уміння аналізувати конкретні факти і ситуації з позиції сучасної теорії виховання.

Залежно від складності педагогічних ситуацій студентам пропонувалося дати відповідь на буквальні запитання. Вони, як правило, були розраховані на механічне пригадування, і студентам було досить легко знайти відповідь. Проте, оскільки відповіді на такі запитання можуть бути або правильними, або неправильними, більшість студентів вважали їх найнебезпечнішими.

Запитання на пояснення передбачали пошук зв'язків між ідеями, фактами, визначеннями та цінностями. Студентам пропонувалося подумати, як певні ідеї та концепції можуть поєднуватися між собою. Студенти мають розуміти зв'язки між окремими думками і продукувати різноманітні контексти, з яких ці думки поєднуються. Запитання на витлумачення можуть бути такими:

- У чому, на вашу думку, полягає причина того, що подібна конфліктна ситуація між учителем та учнем відбулася саме тепер?

Подібні ситуації спонукали студентів до міркувань.

Аналітичні запитання вимагали від студентів більш обґрунтованої відповіді, оскільки містили не тільки знання якогось явища, а й деталей та обставин, що його супроводжують.

Запитання на синтез спонукали студентів до творчого розв'язання питань та неординарного мислення. Ці запитання заохочують до створення нових способів розв'язання педагогічних ситуацій.

Запитання на оцінювання вимагали вироблення переконань у студента стосовно правильності чи неправильності вчинення певної дії учасниками ситуації. Такі запитання, на нашу думку, стимулювали перехід пласту теоретичної інформації до власної системи поглядів та переконань. Зокрема, подібні запитання стосувалися поведінки учасників педагогічної ситуації. Наприклад: чи правильно батьки будували свої стосунки з дітьми в певній родині? Чи був учитель справедливим щодо учнів цього класу?

У процесі моделювання таких педагогічних ситуацій з цілою низкою різноманітних запитань ми помітили наступну закономірність: майбутні вчителі почали поступово включатися до процесу активного обговорення. Діалоги, що виникали внаслідок таких запитань, відкривали перед студентами широкий діапазон ідей та уявлень, які висловлювалися їх колегами.

Детальний аналіз педагогічної ситуації дає змогу відповісти на кілька дуже важливих питань:

- У чому полягає проблема ситуації?
- Якими, на вашу думку, є причини її виникнення?
- Чи можна було запобігти виникненню цієї ситуації? Якщо можна, то як?
- Яким чином можна розв'язати таку ситуацію? тощо.

Наступним нашим кроком буде аналіз роботи з педагогічною ситуацією.

Перша реакція студентів на почуту чи побачену педагогічну ситуацію, як правило, ґрунтується на емоціях. Перша реакція є унікальною, оскільки залежить від життєвої та професійної позиції кожного студента і визначається його моральними цінностями та власним життєвим досвідом.

Наступним кроком у роботі з педагогічною ситуацією є "раціональне розуміння", яке дозволяє використати широкий простір теоретичних знань, ідей, положень та концепцій, допомагає збагнути або пояснити поведінку учасників педагогічної ситуації. Дуже часто студенти старших курсів, уже маючи за собою багаж певних практичних знань, пробували самостійно дійти згоди про те, як ця ситуація надалі позначатиметься на особистому розвитку дитини,

прогнозували, які якості характеру будуть формуватися у дитині, якою вона може стати через 2, 5, 10 років. Завдання викладача полягало в орієнтації студентів на нейтральній позиції, тобто уважного прислуховування до думки кожного студента, його дій у подібній ситуації. Ми наголошували, що кожна педагогічна ситуація може мати один, два або більше варіантів розв'язання. Тому важливим є перегляд власної позиції на користь правильного вибору.

У процесі моделювання педагогічних ситуацій студенти самостійно розробили наступні кроки.

Перший етап називається "СТОП". Щоб не нашкодити дитині поспішними діями і не ускладнити відносини з нею, усвідомте власні емоції: "Що я зараз відчуваю?", "Що я хочу зробити?"

Другий етап - "ЧОМУ?". Важливо зрозуміти мотиви і причини вчинку дитини, чому вона так поводить, чого хоче досягти.

Третій етап - "ЩО?". Поставимо перед собою педагогічну мету у вигляді питання: "Чого я хочу добитися в результаті своєї педагогічної дії?" (відчуття страху в дитини, усвідомленого відчуття вини або ще чогось). Дія вчителя направлена не проти особи дитини, а проти його вчинку. Дитина повинна відчути і зрозуміти, що вчитель приймає її такою, якою вона є, але її вчинку не схвалює.

Четвертий етап - "ЯК?". Як припинити погану поведінку дитини, залишаючи свободу вибору за нею, не порушуючи рівноваги педагогічної взаємодії? Який арсенал педагогічних засобів (не застосовуючи загрози, насмішки, записи в щоденнику) оптимально для цього використовувати?

П'ятий етап - "ДІЮ". Успіх практичної дії вчителя залежить від того, наскільки він зміг зрозуміти мотиви вчинку учня і підібрати правильні способи дії, виходячи з особливостей розвитку дитини.

Шостий етап - "АНАЛІЗ". Учитель оцінює ефективність своєї взаємодії з учнем і, якщо це необхідно, щось міняє в запропонованому алгоритмі вирішення педагогічної ситуації.

Іншими словами, можна виділити наступні етапи роботи з педагогічними ситуаціями морального характеру: пошук або постановка проблеми; її сприйняття студентами; виявлення суперечності; висунення гіпотези як рішення; рішення як перевірка гіпотези; повторна перевірка правильності отриманого результату.

Технологія формування моральних цінностей засобами моделювання педагогічних ситуацій передбачає включення педагогічних ситуацій у заняття, в кожний момент його протікання. У запланований спецкурс „Формування моральних цінностей засобами моделювання педагогічних ситуацій” педагогічні ситуації передували

поясненню нового матеріалу, входили в нього, в опитування, домашнє завдання, закріплення та контроль.

Умовно педагогічні ситуації були розподілені на такі типи.

1 тип – студенти не знають, як розв'язати ситуацію, не можуть відповісти на проблемне питання – немає знань.

Це ситуації, побудовані на незнанні або недостатності знань у студентів основ морального виховання, методів морального виховання для пояснення нового факту;

2 тип – студенти поставлені в нові умови розв'язання педагогічної ситуації, а мають у розпорядженні лише попередні знання, тобто ми використовуємо ситуації, в яких раніше отримані знання застосовуються в нових умовах;

3 тип – у студентів виникають суперечності між теоретично можливим шляхом розв'язання педагогічної ситуації і практичною нездійсненністю вибраного способу;

4 тип – у студентів виникають суперечності між практично досягнутим результатом виконання завдання і відсутністю знань для його теоретичного обґрунтування.

На першому етапі студентам запропоновано низки педагогічних ситуацій, які допомагають створити атмосферу співпраці викладача та студента, налаштувати на подальшу роботу. Ось кілька прикладів педагогічних ситуацій, які ми використовували на початку.

Під час формування моральних цінностей у майбутніх учителів засобами моделювання педагогічних ситуацій ми частково використовували програму „Сам собі психолог”. Робота за програмою проводиться індивідуально, у формі рольової гри, у якій педагог виступає в незвичайній для себе ролі – практичного психолога, який працює з самим собою як з клієнтом (звідси назва «Сам собі психолог»). Мета гри полягає в оволодінні технологіями, сприяючими активізації внутрішніх засобів самокорекції та саморозвитку моральної спрямованості вчителя на моральні цінності. Методичний апарат включає завдання і вправи, які в міру опрацювання програми ви самостійно виконуватимете в певній послідовності.

Вправа 1. «Внутрішній промінь».

Вправа виконується індивідуально; допомагає зняти втому, знайти внутрішню впевненість і стабільність; створює мотиваційну готовність до успішної та ефективної роботи. Для виконання вправи прийміть зручну позу, розслабтеся.

Уявіть, що всередині вашої голови, у верхній її частині, виникає світлий промінь, який рухається зверху вниз і поволі, поступово освітлює тіло, ший, плечі, руки теплим, рівним світлом. У міру руху

променя розгладжуються зморшки, зникає напруга в потилиці, послаблюється складка на лобі, «охолоджуються» очі, опускаються плечі, звільняються шия і груди. Внутрішній промінь ніби формує нову зовнішність спокійної, звільненої людини, задоволеної собою і своїм життям, професією та учнями.

Виконайте вправу кілька разів – зверху вниз.

Закінчіть вправу словами: «Я став новою людиною! Я став молодим і сильним, спокійним і стабільним! Я готовий до роботи! Я все робитиму добре!» У ході роботи за програмою повторюйте вправу кожного разу, як тільки відчуєте себе стомленим, невпевненим, втрачаєте стабільність.

Вправа 2. «Дерево».

Вправа виконується індивідуально. Вона виробляє внутрішню стабільність, створює гармонію. Для виконання вправи прийміть зручну позу, розслабтеся.

Уявіть себе деревом (яким вам подобається, з яким легше всього себе ототожнити). Детально програйте у свідомості образ цього дерева: його могутній і гнучкий стовбур, гілки, що переплітаються, листя, яке колишеться на вітрі, спрямованість крони назустріч сонячному промінню й волозі дощу, циркуляцію живильних соків по стовбуру, корені, який міцно тримається землі. Важливо відчути живильні соки, які корені витягають із землі. Земля – це символ життя, а корені – стабільності, зв'язків людини з реальністю.

У ході роботи за програмою повторюйте вправу кожного разу, як тільки відчуєте в собі деяку невпевненість, втрату стабільності, зв'язків із реальністю.

Вправа 3. «Актуалізація уявлень про педагогічну спрямованість особи вчителя». Уявіть собі відомих вам педагогів – колег, ваших друзів, просто знайомих. Подумайте про те, що всі вони різні за темпераментом, зовнішнім виглядом, поведінкою і взаємостосунками між собою, з учнями. Наскільки унікальним інколи буває кожний з них. Поміркуйте, заглибтеся в ці думки.

Психологи встановили, що для характеристики особистісних педагогічних особливостей учителя значущими є такі параметри, як товарииськість, організованість, інтелігентність.

У думках намалюйте образ учителя кожного типу. Малюнки можуть бути символічними, у формі знаків, умовних зображень. Спробуйте придумати для них відповідні, з вашої точки зору, назви. З цієї метою можна використовувати яскраві жаргонні вирази, слова-ярлики. Намалюйте образи учителів цих типів у робочому зошиті. Розфарбуйте їх. Напишіть під кожним з них назву. Підкресліть.

Вправа 4. «Розшифровка типології».

Поверніться до запису, зробленого вами під час виконання попередньої вправи. Які із запропонованих нижче якостей могли б підійти для психологічної характеристики кожного вчителя? Випишіть ці якості поряд з відповідними типами.

Вимогливість	Товариськість	Сила волі
Доброта	Організованість	Відвертість
Енергійність	Емоційність	Владність
Наукова компетентність	Спостережливість	Пластичність
Принциповість	Творча спрямованість	Схильність до самоаналізу
Моральність	Замкнутість	Допитливість

Вправа 5. «Пошук психологічних типів».

Виділіть найпривабливіший для вас тип учителя. Програйте в думках його дії в різних педагогічних ситуаціях: у класі, під час ведення уроку, у взаємостосунках з колегами, учнями, в позакласних заходах. Постарайтеся повніше і глибше вжитися в образ його думок, переживань і поведінки. Спробуйте увійти до його образу і у формі сценічної імпровізації зіграти його роль. Мімікою, жестами, поведінкою покажіть характер учителя вибраного вами типу в різних педагогічних ситуаціях. Зробіть це віч-на-віч з самим собою, а якщо дозволяють умови, то перед колегами або близькими людьми, попросивши їх зіграти ролі учнів, батьків та ін.

Вправа 6. «Ваш педагогічний автопортрет».

Поверніться до змісту трьох попередніх вправ. Подумайте, який ви вчитель, як найточніше можна вас охарактеризувати, яка ваша професійно-педагогічна індивідуальність. Поміркуйте про це. Ця вправа спонукає до роздумів про свою індивідуальність, допомагає виявити особистісні якості характеру, стимулює до саморозвитку та морального удосконалення.

Вправа 7. „Чи дійсно ви знаєте себе?“. Спираючись на результати попередніх вправ, визначте, які якості характеру вам притаманні, а якими ви хотіли б оволодіти.

Вправа 8. «Побудова власної програми корекції і розвитку моральної спрямованості». Однією з найкорисніших і найефективніших передумов цілеспрямованого морального самовдосконалення і саморозвитку є програма, яка використовує

результати проведеної вами власної діагностики своєї особистості. Ви пройшли таке обстеження і маєте в розпорядженні інтерпретацію отриманих результатів.

1. Поверніться до попередньої вправи.

2. Випишіть у робочий зошит свою характеристику рівня розвитку вашої моральної спрямованості.

3. Сформулюйте вашу програму.

4. Ваша головна мета – гармонізувати рівень розвитку всіх складових вашої моральної спрямованості.

4.2. Усі складові вашої моральної спрямованості, що увійшли до лівої колонки, є для вас еталонними, актуалізуйте пов'язані з ними найяскравіші і найприємніші для вас образи, думки, переживання, реальні професійні дії, реалізуючи які ви досягали успіху і максимально сприяли розвитку особистості.

4.3. Усі складові вашої моральної спрямованості, що увійшли до правої колонки, мають завищений рівень розвитку і можуть робити негативний вплив на вашу поведінку не тільки в професійній сфері, але і за її межами – у сфері побуту, сімейних відносин тощо.

4.4. Усі складові вашої педагогічної спрямованості, що увійшли до середньої колонки, мають недостатній рівень розвитку і недостатньою мірою реалізуються вами для втілення в педагогічному процесі гуманістичних цінностей; їх вам необхідно актуалізувати і розвинути.

1-й блок. Вправи для роботи учителів, які мають нормальний рівень розвитку тих або інших складових моральної спрямованості (ліва колонка в списку вашої програми).

Вправа 9. «Гуманістичне уявлення про людину».

Подумайте про те, що всі люди різні, але кожна людина прекрасна, тому що вона унікальна. Поміркуйте про це, заглибтеся у свої думки. Відрекомендуйте себе в ролі такої людини.

Вправа 10. «Пожвавлення приємних спогадів».

1. Пригадайте ті моменти вашого професійного життя, коли, спираючись у своїй роботі на моральні цінності, ви одержували задоволення від педагогічної праці, були щасливі. Виберіть який-небудь епізод цього періоду і заново відчуйте його.

2. Тепер спробуйте відповісти самому собі, які найістотніші особливості цього переживання.

3. «Вслухайтеся» в себе, чи є щось таке, що заважає вам переживати ці почуття зараз. Уявіть це «щось», намалюйте у вашому зошиті його образ, розфарбуйте. Повторіть цю вправу, бачачи себе в різних педагогічних ситуаціях – на уроці, в бесіді з учнями, колегами, в

позакласній роботі. Повторюйте цю вправу, коли відчуєте, що вам потрібна психологічна підтримка.

2-й блок. Вправи для студентів, які мають завищений рівень тих або інших складових моральної спрямованості (права колонка в списку вашої програми).

Вправа 11. «Я дитина».

Одна з дуже поширених професійних помилок, а значить, і недоліків учителя – його дорослість. Чи проводить він урок зі свого предмета, чи спілкується з учнями на перерві, чи організовує якийсь позашкільний захід, чи намагається залучити школярів до світу високих інтелектуальних та духовних цінностей, завжди на ньому маска представника «дорослого світу», світу повчань, заорганізованості, постійних моралей і повчань. У цьому світі на кожному кроці – обмеження, правила, норми. Представник «світу дорослих» – вчитель – далекий від дитини, незрозумілий їй, викликає в неї або пригніченість, або агресію, бунт, бажання порушити дисципліну. Така установка вчителя, його зовнішня і внутрішня позиції абсолютно не відповідають духу педагогіки співпраці, суперечать моральним цінностям. Постарайтеся змінити себе.

Багато досвідчених педагогів грають у гру «Я дитина». Ось, наприклад, як описує свій стан Ю. Азаров: «Мій метод: я викликаю в собі стан дитинства, тобто викликаю в собі те відчуття дитячої легкості, яке властиво дитині: скидаю з себе «все доросле», а головним чином те зовнішнє доросле, що властиво моєї адміністративної ролі. Далі йде підбір форм звернення до дітей, які включають вибір інтонацій, способу пояснення, манери триматися, а головне – продумування перших слів, так би мовити, форм обігу».

Пригадайте, яку гру в дитинстві ви любили якнайбільше. Тепер уявіть собі, що ви підійшли до вашої дитини або школяра і запропонували йому пограти в цю гру. Уявіть, що гра почалася, постарайтеся повніше і глибше емоційно зануритися в неї, ніби прожити цю ситуацію разом з дитиною. Під час гри ви виконуєте роль дитини, тримаєтеся «на рівних» з вашим партнером. Це дає йому можливість уявити себе лідером, разом з вами обговорювати хід і правила гри. Така рівноправна співпраця, партнерство повинне дати вам можливість представити оригінальність, нестандартність дитячого мислення, багатство внутрішнього світу дитини.

Ви, напевно, відчуєте вашу близькість до нього. При першій же нагоді виконайте цю вправу в реальності, і ви, поза сумнівом, станете ближче до дитини.

3-й блок. Вправи для роботи учителів, які мають занижений рівень морального розвитку тих або інших складових моральної спрямованості (середня колонка в списку вашої програми).

Вправа 12. «Моє моральне зростання»

Зосередьтеся на якійсь одній із психологічних характеристик вашої моральної спрямованості, вказаних в середній колонці.

Поміркуйте тепер про ваших учнів. Візьміть, наприклад, ситуацію навчання на уроці. Ви пояснюєте новий учбовий матеріал. Усі уважно слухають, але кожний сприймає інформацію по-своєму. Один миттєво схоплює суть, і йому стає нецікаво. Інший розуміє поволі, з напругою. Третій крутиться, йому важко зосередитися. Четвертий...

Переберіть у думці 5-7 своїх учнів. Постарайтеся заглянути в їх внутрішній світ, зрозуміти і відчувати їх індивідуальність.

Спробуйте представити образ кожного з них у вигляді якогось символу. Намалюйте їх у вашому робочому зошиті.

Подумайте: чому один з них швидко сприймає новий матеріал, а інший ні? Чому перший легко зосереджується, а другий неуважний? Які ваші оцінки і ставлення до кожного з них? Запишіть їх у зошит поряд з малюнками. Зробіть ще один крок. Подумайте, в якій формі слід би було організувати взаємодію з кожним з цих учнів на уроці. Чи можете ви змінити виховну роботу так, щоб на першому місці у ваших планах, діях і оцінках опинився вплив виділеної вами психологічної характеристики? Спробуйте максимально активізувати і реалізувати її вплив на хід виховної роботи.

Повторіть цю вправу для інших педагогічних ситуацій та інших психологічних характеристик вашої спрямованості в другій колонці, уявляючи при цьому тих же самих учнів. Зіставте всі результати їх виконання, поміркуйте над ними, зробіть висновки.

На підготовчому етапі особливу увагу ми приділяли аналізу та оцінці педагогічної ситуації, тобто враховувався аналітичний етап моделювання педагогічної ситуації.

Як варіант розв'язання педагогічних ситуацій ми пропонували студентам ситуації з готовим розв'язком та завданнями для студентів, врахувавши всі „за” та „проти”, обрати правильне рішення залежно від обставин.

Ситуація може бути такою.

Олена Василівна, класний керівник 5 класу, завжди прагнула бути якомога більше обізнаною з проблемами класу, тому й обрала незвичний шлях порозуміння з класом – дала завдання одній з найкращих учениць, Марині, розповідати їй про все, що відбувається поза її уроками та за межами класу. Коли Олена Василівна захворіла,

вчитель-стажист Олег Іванович отримав завдання тимчасово замінити хворого колегу. До нього підійшла Марина і почала розповідати про події класу. Що робити Олегу Івановичу? З наведених нижче варіантів розв'язання оберіть свій.

- Уважно вислухаю дівчинку та подякую за допомогу;
- Вислухаю, проте запропоную на час хвороби Олени Василівни тимчасово не виконувати таке завдання; поговорю з дитиною про можливі наслідки ставлення класу до подібної „зради“;

- Уважно вислухаю ученицю, проте попрошу більше такого не робити. Попробую делікатно поговорити з класним керівником про вплив, який вона здійснює на дитину, яка щиро їй вірить, про можливі наслідки викриття класом „зрадника“, про майбутню втрачену довіру класу та учениці до класного керівника, про якості характеру, які будуть формуватися в дитини під час виконання подібної роботи

- Проведу бесіду з класом, розкажу вигадану історію про зрадника, якого викрили та зненавиділи, підштовхну кожного до думки, як потрібно діяти, якщо хтось попросив зрадити друзів, тощо.

Як варіант технології розв'язання педагогічних ситуацій можна використати «дерево рішень», яке допомагає студентам проаналізувати та краще зрозуміти розв'язання педагогічних ситуацій. Ми пропонуємо декілька правил використання методу „дерево рішень“.

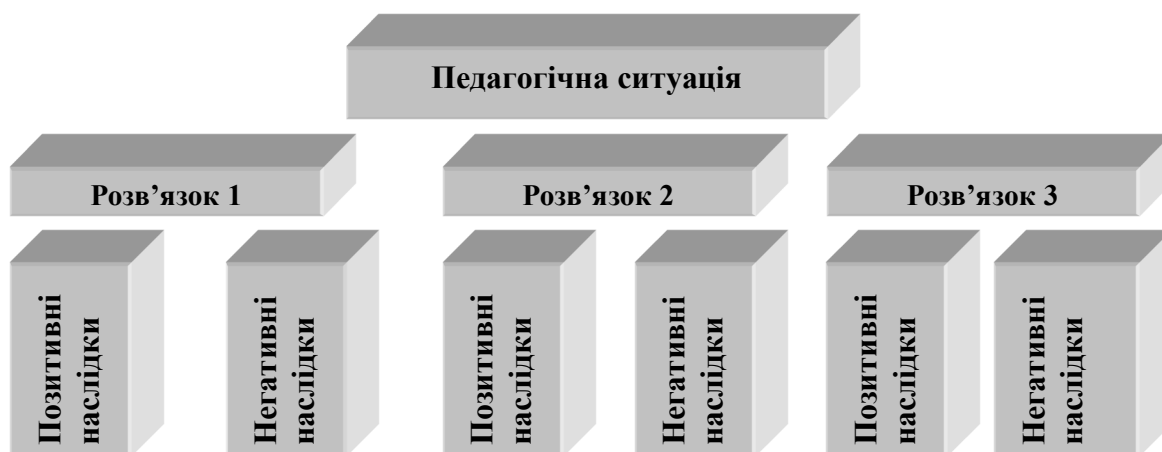
- Виберіть педагогічну ситуацію, яка не має однозначного рішення. Вона може бути викладена у формі історії, ситуації з шкільного життя, епізоду педагогічного досвіду певного вчителя. Запропонуйте студентам необхідну для моделювання педагогічної ситуації інформацію для самостійного опрацювання.

- Сформулюйте проблему для вирішення, визначте суть проблеми, заповніть схему. Дайте необхідну додаткову інформацію щодо проблеми (чи час для її пошуку, перегляду, якщо це було домашнє завдання).

- Запитайте в студентів, чи дійсно хочуть розв'язати педагогічну ситуацію люди, яких вона стосується? Якщо проблема важлива й актуальна, процес може продовжуватися. Попросіть пояснити, чому сторони прагнуть до розв'язання проблеми. Шляхи й варіанти вирішення проблеми можна визначити проведенням мозкового штурму. На цьому етапі жоден із варіантів не може бути неправильним. Важливо набрати якомога більше ідей.

- Обговоріть кожен із варіантів рішення. Що позитивного чи негативного для кожної зі сторін він містить? Таким чином можна відхилити частину ідей і залишити 3-4.

▪ Поділіть студентів на малі групи і запропонуйте кожній заповнити схему. Група повинна шляхом обговорення прийти до одного варіанта рішення. Якщо єдності немає, можна застосувати голосування. Кожна група пропонує своє рішення. Проведіть обговорення. Можна провести голосування всієї групи для вибору одного з варіантів.

Рис. 2.4 Технологія розв'язання педагогічних ситуацій „дерево рішень”

Такий варіант технології моделювання педагогічних ситуацій дозволяє викладачу керувати процесом обговорення педагогічної ситуації, спрямовувати студентів у потрібне русло обговорення. Тим самим викладач не нав'язує свою точку зору, студенти самостійно визначають правильні шляхи рішення, відстоюють власну життєву та професійну позицію, свої переконання та погляди.

Формувати мотивацію студентів до моральних цінностей можна різними засобами. Кожний засіб має найпродуктивнішу характеристику, якщо супроводжується добре організованим пізнавальним спілкуванням. Активізація виховної діяльності досягається через використання вчителем форми індивідуальної і групової роботи: кооперація, конфлікт і змагання. Зупинимось на прийомах створення пізнавального конфлікту. Вони покликані, з одного боку, актуалізувати інтелектуальний потенціал з проблем морального виховання сучасних школярів, проблем формування моральних якостей характеру, оцінювання рівня сформованості системи моральних цінностей, з другого боку, вчити терпимості до протилежної думки, поваги до інших, доброзичливого ставлення до колег тощо. Ефективність методу моделювання педагогічних ситуацій в основному залежала від якості модельованої педагогічної ситуації. Педагогічна ситуація такого типу створювалася на актуальному для студентів матеріалі, отриманому під час спецкурсу, включала прогноз

позицій і реакцій думок, визначення гострих і дискусійних питань. Пізнавальний конфлікт природним чином моделювався в рамках групових дискусійних форм навчання та виховання.

Моделюючи педагогічну ситуацію, вчитель, пропонував студентам повторити, роз'яснити, деталізувати думки. Цим актуалізувалося прагнення студентів загострити педагогічну ситуацію, бажання відстояти власну думку. Промовлена ідея знов і знов опрацьовувалася учасниками, тривав пошук більш вагомих аргументів на її користь. Для активізації мотивації студентів нами також використовувалися серії інших прийомів, наприклад, розшарування учасників дискусії на мікрогрупи з подальшою взаємною критикою альтернативних рішень. При такому перенесенні змістовного конфлікту в міжгрупову сферу у ведучого з'являється можливість повернути учасників до основ проблеми і розглянути її заново, стимулювати бажання відстояти їх власну думку, отримати визнання.

Для того, щоб керувати розвитком створеного пізнавального конфлікту під час моделювання педагогічної ситуації, ми використовували наступні завдання. У будь-який момент обговорення педагогічної ситуації: перервати обговорення і дипломатично узагальнити результати; запропонувати письмово-графічне рішення проблеми різними мікрогрупами; відібрати експертів для оцінки кожного з пропонованих рішень.

Основна мета викладача при розв'язанні подібних ситуацій – навчити студентів аналізувати й аргументувати своє рішення та прогнозувати подальші шляхи особистісного розвитку школярів

Отже, під час першого підготовчого етапу моделювання педагогічних ситуацій діяльність студентів спрямована на ознайомлення з різними варіантами моделювання найпростіших педагогічних ситуацій, стимулювання оволодіння ними теоретичними знаннями для подальшого ефективного розв'язання ситуацій, формування у студентів стійкої мотивації до виховної діяльності.

Важливе значення під час першого етапу має мотивація студентів. Це своєрідна педагогічна пауза, яка дозволяє студентам узагальнити отримані знання з кожної теми теорії виховання. Суб'єкт виховання повинен бути налаштований на ефективний процес пізнання, мати власну мотивацію, зацікавлення. Без виникнення мотивації не можна очікувати ефективності процесу виховання.

Ми враховували той факт, що використання репродуктивних методів виховання та навчання не сприяє ефективному розвитку умінь студентів мотивувати свою позицію. На першому етапі відбувається установка студентів на подальшу роботу, цей етап не сприяє стійкому

оволодінню уміннями та навичками, формуванню стійкої системи моральних цінностей. Це завдання наступних етапів.

Другий етап – тренувальний або практичний. На цьому етапі активно застосовуються ігрові методики, більше уваги приділяється моделюванню особистості студента, його психічному стану, вмінню проявити свої якості характеру у процесі спілкування з учнями. Таким чином під час тренувального етапу відбувається формування моральних переконань, поглядів, системи моральних цінностей кожного студента. Тут студенти повинні оволодіти системою вмінь, закріпити набуті теоретичні знання про проблеми морального виховання сьогодні на практиці.

На лекціях студенти отримували завдання зіставити педагогічні факти, зробити висновки, проаналізувати ситуації, визначити своє ставлення до них. Серед завдань були й такі.

1. Покажіть взаємозв'язок моральних почуттів і морального вчинку, звички та поведінки.

2. Покажіть взаємозв'язок моральної поведінки і моральних переконань.

3. Порівняйте концептуальний і реальний ідеали особистості.

4. Висловіть практичні зауваження щодо методик морального виховання А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, педагогів-новаторів.

5. Порівняйте головні завдання морального виховання при роботі з молодшими школярами, підлітками, старшокласниками.

6. Проаналізуйте шляхи формування моральних якостей у „важких” дітей (за книгою А. С. Макаренка „Педагогічна поема”).

7. Визначте та прокоментуйте фактори впливу ЗМІ, мистецтва, культури, літератури на процес формування моральних цінностей особистості.

8. Розкрийте технологію формування моральних цінностей особистості в Павлівській середній школі, визначте нетрадиційні форми та методи морального виховання.

Діяльність студентів щодо ігрових методик мала вже не репродуктивний характер, а частково-пошуковий. Аналізуючи педагогічні ситуації, порівнюючи різні варіанти розв'язання, студенти обирають оптимальний варіант власної поведінки, розробляють конкретний варіант свого розв'язку.

Студентам були запропоновані педагогічні ситуації з такими завданнями: проаналізувати ситуацію, виділити проблему, визначити, чи відповідає діяльність вчителя вимогам виховного процесу, чи буде виховний вплив учителя ефективним, чи змінить такий вплив поведінку учнів, а також спрогнозувати наслідки можливих варіантів

розв'язку і доповнити їх власними роздумами. Ретельно підібрані педагогічні ситуації морального характеру були спрямовані на формування моральних поглядів та переконань, прогнозування наслідків, аналіз причин виникнення. Ось приклади подібних ситуацій.

9. Відомий американський лікар Бенджамін Спок розповідав російському педагогу Юрію Азарову, що його мати, маючи п'ятьох дітей, була надзвичайно суворою з ними, однак виховала прекрасних людей і громадян. Ставши батьком, доктор Спок вирішив виховувати своїх дітей по-іншому, а саме на засадах відкритої любові до дітей, співробітництва з ними. І також виховав не менш прекрасних людей і громадян. Проаналізуйте авторитарну та гуманну систему виховання дітей у сім'ї. Чи впливає система виховання в сім'ї на формування моральних цінностей особистості? Визначте та обґрунтуйте свою позицію.

10. У зв'язку з комісією, яка перебувала в школі, урок української мови у 8 класі був перенесений з третього на сьомий. Учні не схвалили таку зміну подій, проте залишилися. Пролунав дзвінок. Учитель запізнювався на 15 хвилин. Коли він нарешті зайшов до класу, перше, що почув, була фраза з останньої парті: „Нам читаєте моралі про запізнення, хоча і самим би не завадило послухати...” Проаналізуйте ситуацію, визначте причини її виникнення. Якими, на вашу думку, якостями характеру повинен володіти вчитель, щоб знайти педагогічно правильне вирішення цієї проблеми?

11. Ви як класний керівник шостого класу вирішили повести своїх учнів на екскурсію до лісу. Коли учні, натомившись, сіли обідати, один із них відмовився. Він дочекався кінця обіду, того моменту, коли однокласники знову почнуть грати, а сам дістав щось смачненьке і почав їсти. Проаналізуйте ситуацію, визначте причини її виникнення. На формування яких якостей характеру, на вашу думку, повинен звертати увагу класний керівник? Спробуйте змодельовати подальші дії вчителя.

12. А. С. Макаренко виступав проти виховання „хитрого егоїста”. Чи не є несучасними погляди педагога, якщо врахувати сучасне життя, яке саме ніби висуває завдання виробити в дітей захисні механізми проти жорстокості, вседозволеності?

Також, як варіант моделювання педагогічних ситуацій, студенти вирішували незакінчені ситуації, які вимагали власного моделювання розв'язку та подальшої поведінки вчителя й учнів. Серед них приклади можемо навести такі:

13. Вчитель математики помітила, як Іван з 5-Д постійно

виправляє оцінки в журналі. Знаючи про суворого батька хлопчика, вона вирішила...

14. У 9-му класі в кінці навчального року зник журнал, без якого не можливе було підведення підсумків. Класний керівник переживала, оскільки не могла відновити оцінки кожного за цілий рік. Проте після занять до неї підійшов один з учнів, який запропонував назвати ім'я викрадача. Класний керівник подумав і сказав....

Важливим елементом моделювання педагогічних ситуацій є гра. Моделювання педагогічних ситуацій на основі ігрових методик на тренувальному етапі також відбувається під керівництвом викладача. Використання гри в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу завжди стикається з протиріччям: навчання та виховання є завжди процесами цілеспрямованими, а гра за своєю природою має невизначений результат. Тому завдання педагога при застосуванні гри у вихованні полягає у підпорядкуванні гри визначеній виховній меті.

Учасники виховного процесу, за ігровою моделлю, перебувають в інших умовах, ніж у традиційному навчанні. Студенти отримують максимальну свободу інтелектуальної діяльності, яка обмежується лише визначеними правилами гри. Студенти самі обирають власну роль у грі, висувуючи припущення про ймовірний розвиток подій, створюють проблемну педагогічну ситуацію, шукають шляхи її розв'язання, беручи на себе відповідальність за обране рішення. Учитель в ігровій моделі виступає як: інструктор (ознайомлення з правилами гри, консультації під час її проведення), суддя-рефері (коректування і поради з розподілу ролей), тренер (підказки студентам для прискорення проведення гри), головуєчий, ведучий (організатор обговорення).

Виділимо такі етапи ігрової моделі виховання: 1) орієнтація (введення студентів у тему, ознайомлення з правилами гри, загальний огляд її перебігу); 2) підготовка до проведення гри (викладення сценарію гри, визначення ігрових завдань, ролей, орієнтовних шляхів розв'язання проблеми); 3) основна частина – проведення гри; 4) обговорення.

Арсенал інтерактивних ігор досить великий, але найбільш поширеними з них є моделюючі. Кожна така гра відбувається за схемою. Студенти «вводяться» в ситуацію, на основі якої вони отримують ігрове завдання. Для його виконання студенти поділяються на групи й обирають відповідні ролі.

Ряд учених виділяють симуляції або імітаційні ігри. Імітаціями (імітаційними іграми) називають процедури з виконанням певних

простих відомих дій, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої дійсності. Учасники імітації реагують на конкретну ситуацію в рамках заданої програми, чітко виконуючи інструкцію, наприклад проводячи дослід. Як правило, вчитель дає під час імітації чіткі поопераційні інструкції. Студенти можуть виконувати дії індивідуально або в групах. На закінчення певного виду діяльності всі студенти отримують подібний результат, але він може відзнятися залежно від індивідуальних особливостей студентів, складу групи, використаних ресурсів тощо. Дуже важливою процедурою імітації є обговорення отриманих результатів діяльності та усвідомлення студентами причинно-наслідкових зв'язків, які можна простежити, аналізуючи результати імітації у різних її учасників. Імітаційні ігри розвивають уяву та навички критичного мислення, сприяють застосуванню на практиці вміння вирішувати проблеми, стимулюють самовиховання та формують власну систему цінностей.

Складніші імітаційні ігри інколи називають симуляціями, або ситуативним моделюванням, хоча чіткого розмежування в літературі немає. Симуляції – це створені викладачем ситуації, під час яких студенти копіюють у спрощеному вигляді процедури, пов'язані з діяльністю суспільних інститутів, які існують у справжньому економічному, політичному та культурному житті. Це своєрідні рольові ігри з використанням чітко визначених (за законом або за традиціями) і відомих ролей та кроків, які повинні здійснити виконавці: судові, парламентські, громадські слухання, збори, асамблеї, засідання комісій, політичні дебати тощо. Регламент усієї симуляції будується за чітким сценарієм, який збігається з проведенням такої процедури в реальному житті.

Ми приводимо описання фрагменту заняття з педагогіки, на якому розв'язувалися педагогічні ситуації. Заняття проводилося у вигляді методичного об'єднання учителів середніх класів, на якому обговорювалися сучасні проблеми виховання, зокрема зверталася увага на моральне виховання учнів середніх класів. Як приклад розглядався окремо 7-А клас, обговорювалася виховна робота класного керівника в цьому класі.

Суть педагогічної ситуації: учні погано навчаються, не бажають брати участь у проведенні виховних заходів, порушують дисципліну, а на останньому занятті, присвяченому темі „Чесність, скромність, доброта – якості сучасної людини”, заявили, що така тема не є актуальною, і фактично зірвали проведення виховного заходу. Батьки також не бажають звертати увагу на моральне виховання дітей, говорячи, що добрим та чесним бути сьогодні не вигідно

За тиждень до заняття між студентами було розподілено ролі учителів, які викладають у цьому класі, студенти отримали завдання та інструкції щодо виконання кожної ролі і список рекомендованої літератури. У групі були визначені консультанти, рецензенти, експерти, які мали глибоко вивчити тему і зміст педагогічної ситуації і виступити з критичним аналізом учасників обговорення ситуації.

Було обрано вчителя – класного керівника 7-А класу, а також учителів-предметників, керівника методичного об'єднання, від яких більшою мірою залежав успіх обговорення педагогічної ситуації.

Студенти заздалегідь отримали інструкції стосовно проведення заняття, завдання стосовно вивчення педагогічного передового досвіду щодо морального виховання учнів середніх класів, ознайомилися з системою оцінювання, викладач виконував лише роль спостерігача та консультанта щодо проведення заняття.

Студент, який виконував роль керівника методичного об'єднання вмів керувати процесом обговорення педагогічної ситуації, регламентував час виступів кожного з учасників обговорення, вмів підготувати вступ і висновки, акцентуючи увагу на проблемах морального виховання в сучасній школі, аналізуючи якості характеру, які повинні бути притаманні сучасному школяру, і шляхи можливого удосконалення виховного процесу в школі, запропонував окремі рекомендації щодо покращення процесу морального виховання учнів.

Після виступів рецензентів та експертів, які оцінювали доцільність запропонованих шляхів розв'язання педагогічної ситуації, студенти оцінили діяльність кожного і виставили бали. Знання і професіоналізм студентів, які обговорювали педагогічну ситуацію, в основному оцінювалися від 3,5 до 4,7 балів.

У кінці заняття студенти зробили висновок, що заняття проведене подібним чином, дозволяє не тільки обговорити педагогічну проблему, але й виробити навички спілкування у педагогічному колективі, дає можливість застосувати теоретичні знання на практиці, порівняти передовий педагогічний досвід та діяльність викладачів різних шкіл

Важливим елементом моделювання педагогічних ситуацій виступає рольова гра. Мета рольової гри – визначити ставлення студентів до певної педагогічної проблеми, життєвої ситуації, отримати досвід шляхом гри, а також навчити студентів мотивувати своє поведінку, розподіляти увагу при проведенні бесіди з учнями, навчити переконувати, проводити індивідуальну та групову роботу з класом. Рольова гра дозволяє створювати реальність призначенням ролей учасникам виховного процесу і наданням їм можливостей діяти насправді. Розігрування конкретної педагогічної ситуації за ролями

допомагає студентам виробити власне ставлення до неї, сприяє розвитку оцінної системи студентів, виховує позитивні якості особистості, вміння знаходити множинність рішень, співчувати іншим, виявляти толерантність, терпимість до думок інших тощо.

Для того, щоб проведення рольової гри було ефективним засобом формування моральних цінностей студентів, потрібно: визначити проблему, яку буде висвітлювати рольова гра; спільно зі студентами визначити якісний склад учасників рольової гри та спостерігачів, яким чином ви будете проводити рольову гру – у малих чи великих групах; надати студентам достатньо інформації, подумати над ходом гри, дати студентам час на обдумування ситуації; забезпечити активну участь усієї групи у проведенні рольової гри. Змінюйте види діяльності. Сприяйте створенню довірливої атмосфери на занятті, уникайте зніжовіння, студенти можуть реагувати по-різному. Саме таке ставлення до рольової гри дозволить почувати себе вільніше, а тому можливе досягнення мети рольової гри. Після закінчення вправи проведіть детальний аналіз набутого досвіду, їх почуттів, думок, настрою.

Пропонуємо розглянути один з прикладів рольової гри, яка проходила на цьому етапі.

Рольова гра „Свобода думки”

Мета: розкриття психолого-педагогічних основ формування моральних поглядів та переконань школярів.

Рольову гру «Свобода думки» доречно провести у процесі вивчення теми «Формування особистісних якостей учнів». Наведемо приклад, як це відбувалося в одній групі. Ролі було розподілено так: у першій частині гри викладач виконував роль людини з минулого, віруючого, а студенти – сучасників, атеїстів, а в другій – навпаки. Це дало змогу виявити знання майбутніх учителів та їхні вміння формувати моральні погляди і переконання школярів.

У першій половині гри студенти виявили цілковиту дезінформованість з питань історії релігії, Біблії, історії церкви, багато з них не читали творів письменників минулого століття, тому викладачеві досить легко було загнати їх у глухий кут.

Таким чином виявилось, що за рівнем своєї підготовки та через брак практичного досвіду з основ формування моральних переконань школярів студенти не готові до участі у цій грі. Викладачу стало ясно, що гру з такої складної проблеми було заплановано передчасно. Через це друга її частина не відбулася. Проте користь від гри все ж таки була: по-перше, майбутні учителі виявили значний інтерес до проблем

моральності, а по-друге, колективно виробили правила. Ось деякі з них.

1. Учитель має бути людиною високої культури, мати свою сформовану систему моральних поглядів та переконань, чітко визначену життєву позицію.

2. Визначаючи форми і методи формування моральної свідомості, моральних цінностей особистості, слід враховувати вікові особливості учнів, спиратися на їх життєвий досвід.

3. У процесі дискусій заохочувати учнів до самовиховання.

4. Залучати дітей до різноманітних акцій милосердя, надання реальної допомоги хворим і людям похилого віку.

Дискусії є важливим засобом пізнавальної та виховної діяльності студентів у процесі навчання. Дискусія значною мірою сприяє розвитку критичного мислення, дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювати свою думку, поглиблює знання з обговорюваної проблеми і все це повністю відповідає завданням сучасної вищої школи. Дискусія може виступати як метод засвоєння знань, закріплення їх і вироблення вмінь та навичок, як метод розвитку психічних функцій, творчих здібностей і особистісних якостей студентів, у нашому випадку як метод формування моральних цінностей, власного погляду на світ, а також як метод стимулювання і мотивації виховання; проведення дискусії необхідно починати з постановки конкретного дискусійного питання (тобто педагогічної ситуації, проблеми, яка не має однозначної відповіді і допускає різні варіанти вирішення, навіть протилежні); усі твердження студентів повинні супроводжуватися аргументами, обґрунтуваннями, для чого задаються запитання: „Які факти свідчать на користь твоєї думки?“, „На що ти спирався, коли робив такі висновки?“

Слід дотримуватися загальних умов проведення дискусії: детальне планування дискусії, що дозволяє систематизувати підготовку студентів до проведення дискусії; чітке дотримання правил проведення дискусії та визначення часового регламенту; чітке керівництво процесом проведення дискусії, яке дозволяє визначити час для обговорення питань для студентів, утримання від невизначених запитань, зміну напряму обговорення проблеми у випадку відхилення від теми, пояснення висловів студентів за допомогою додаткових запитань тощо.

Моделювання педагогічних ситуацій на основі дискусії дозволяє визначити кілька варіантів цього процесу: побудова вивченого блоку тем як підготовки до дискусії за всім матеріалом; побудова виховання та навчання як самостійної роботи студентів з обговоренням

результатів; залучення елементів дискусії в окремі заняття теми на етапах перевірки самостійної роботи студентів.

Під час проведення дискусій викладач розгортає і виносить у зовнішній план усі мисленні порівняння себе як викладача і студентів, що, в свою чергу, роблять і студенти. Тому викладач має можливість формувати і керувати „новоутвореннями” у поведінці студентів у процесі виховання.

Під час колективної роботи у навчально-виховному процесі вищої школи формуються вміння студентів оцінювати себе з позицій оточення, власної позиції. Формуються такі цінності особистості, як доброзичливість, відповідальність перед іншою людиною, толерантність до висловлювань інших, співчуття, вміння приймати рішення, що сприяє виробленню у майбутнього вчителя активної суспільної позиції, здатності до самовиховання і самооцінки, вміння узгоджувати свої дії з іншими, вміння долати труднощі спілкування. Наведемо декілька прикладів педагогічних ситуацій, які лягли в основу дискусій.

17. „Сучасний меркантилізм, його сутність і взаємозв'язок з моральністю. Чому має залишатися пріоритет морального над матеріальним?”

18. „Найпомітніші моральні ідеї сучасної суспільної психології, які впливають на формування особистості молодого людини”.

Серед інших методів моделювання педагогічних ситуацій ми виділяємо метод думки, дебати, метод неперервних думок тощо.

Метод власної думки можна використовувати на початку розв'язання певної педагогічної ситуації для демонстрації множинності поглядів на вирішення запропонованої проблеми або після опрацювання певного матеріалу студентами і усвідомлення ними важливості протилежних поглядів на розв'язання певної проблеми. Під час моделювання педагогічних ситуацій студенти можуть бути ознайомленими з альтернативними та протилежними поглядами стосовно цієї проблеми; можуть прогнозувати наслідки, які будуть мати їх власні позиції; набувають умінь слухати інших людей.

Дебати також виступають частиною методу дискусії. Їх можна проводити за умови налагодженої роботи в студентських групах, коли кожний учасник виховного процесу засвоїв технологію вирішення педагогічних ситуацій. Особливість дебатів полягає у тому, що кожен студент, яку б точку зору він не відстоював, повинен ретельно підготувати матеріал для виступу, чітко обґрунтувати свою позицію. Кожна група повинна досягти своєї мети – переконати опонентів у власній точці зору. Проте можна також змінити спосіб проведення

дебатів – поставити завдання спільно вирішити проблему. Дебати дають можливість висловлювати власну точку зору, уважно слухати інших, щоб знайти спільні шляхи вирішення конкретної проблеми.

Слід зауважити, що виконання будь-якого завдання повинно бути проаналізовано студентами та викладачем після проведення заняття, аналізуються не тільки умови виникнення педагогічної ситуації, але й дії студентів, їх варіанти розв'язання педагогічних ситуацій, управління процесом виховання, способи досягнення мети, ефективність запланованих дій. При цьому оцінюються особистісні характеристики як учасників педагогічної ситуації, так і самих студентів.

На другому етапі моделювання простих репродуктивних ситуацій поступово змінюється моделюванням складних, нетипових ситуацій. Тому важливим є відхід від стереотипів виховання, які склалися у студентів як під час власного навчання в школі, так і під час педагогічної практики. Це певною мірою залежить від сформованих моральних цінностей студентів, їх моральних переконань.

При переході до наступного етапу ми враховували ступінь підготовленості студентів до творчої самостійної роботи, до власної морально-практичної діяльності, тому що творчий характер моделювання педагогічних ситуацій передбачає сформовану систему моральних цінностей.

На творчому етапі студентам пропонувалося відповісти на поставлене запитання, розібратися у педагогічній проблемі, висловити свою власну точку зору в дискусії, що виникла. Тому на третьому етапі студентам потрібно було підібрати педагогічні ситуації до кожного теоретичного положення, яке розглядалося на лекціях, а також показати взаємозв'язок теорії з педагогічною практикою.

З огляду на це в майбутніх учителів вироблялись такі професійні вміння: забезпечувати єдність своїх слів і особистої моральної поведінки; розробляти тематику проведення позакласних виховних заходів морального спрямування у комплексі з іншими напрямками виховання школярів.

Оцінка виховної практики студентів здійснювалась саме за такими критеріями, а не за ефектно проведеними заходами.

У процесі формування моральних цінностей у майбутніх учителів враховувався той факт, що виховання – надзвичайно складне й багатопланове явище, має комплексний характер. Комплексність його зумовлена тим, що воно не може бути порційним як навчальний процес. Виховувати окремі якості людини в послідовності й черговості, як це має місце при вивченні певних порцій навчального матеріалу,

фактично неможливо. Цілеспрямована послідовна реалізація комплексного підходу до навчально-виховної роботи з формування моральних цінностей передбачала поєднання різних її напрямів, вибір оптимальних засобів, які формували у студентів різні види соціальної активності – пізнавальної, трудової, громадсько-політичної, що впливали на формування їх світогляду, моральну свідомість і поведінку. Студенти-практиканти переконувалися, що найбільш необхідний комплексний підхід у здійсненні трудового й морального виховання, оскільки саме тут найменш відчувається неадекватність вкладених зусиль та їх результатів. Студентів вчили проведенню не ізольованих заходів з одного напрямку, а вмінню цілісно забезпечити моральне виховання особистості в будь-якій справі.

Основні завдання педагогічної практики полягали в тому, щоб забезпечити студентів живими враженнями про специфіку роботи сучасної школи. Наслідки спостереження й вивчення їх роботи слугували опорою для сприйняття, розуміння й усвідомлення сутності системи навчально-виховного процесу в школі, місця кожної з ланок спеціально організованого, цілеспрямованого формування морально досконалої розвиненої особистості школяра.

З метою підвищення ефективності формування моральних цінностей у майбутніх учителів у процесі педагогічної практики студенти виконували такі практичні завдання:

- вивчали рівень моральної вихованості школярів і на цій основі робили висновки про реалізацію завдань морального виховання даного контингенту вихованців;

- складали план позакласної виховної роботи на основі комплексного підходу;

- проводили діагностику сформованості моральних цінностей учнів;

- проводили низку заходів морального спрямування;

- аналізували результати „зрізів“ рівнів сформованості моральних цінностей у школярів.

Аналізуючи роботу студентів на творчому етапі, зазначимо, що виконання завдань цього етапу доступне не для всіх, оскільки більшість студентів опановують завдання першого та другого етапів, проте варто наголосити, що саме творчий етап дозволяє ефективно завершити процес формування моральних цінностей у майбутніх учителів.

Як ми вже наголошували, важливим показником формування моральних цінностей є морально-практична діяльність студентів, тому особливість діяльнісного підходу до процесу формування ціннісної

системи студентів полягає не тільки в засвоєнні ними системи суспільних моральних цінностей, але й перенесенні засвоєних моделей поведінки на свою подальшу діяльність. Таким чином, ми пропонували створити таку морально-практичну діяльність, яка б сприяла виникненню у студентів потреби проявити свою власну позицію, переконання, погляди, без чого неможлива подальша практична діяльність майбутніх учителів.

Наведемо декілька прикладів завдань для студентів:

19. Підготувати та провести фрагмент виховної справи з проблем моральних цінностей особистості за методикою КТС.

20. Підготувати та провести з учнями 6 класу бесіду на тему: „Сучасний ідеал людини”

21. Проаналізувати основні причини зміни настрою вчителя при спілкуванні з дітьми.

22. Дати психологічну замальовку моделювання педагогічної ситуації на уроці.

Під час проведення третього етапу ми формували моральні цінності шляхом виконання різноманітних творчих завдань, які були як індивідуального, так і групового характеру. Звернемося до прикладів.

23. Розробити сценарій дискусії на тему „Які основні цінності виховання висуває сучасна суспільна ситуація в Україні?”.

24. Розробити сценарій рольової гри для студентів, у якій обговорюватимуться проблеми змісту та нові тенденції виховання.

25. Розробити сценарій дискусії на тему „Які основні цінності виховання висуває сучасна суспільна ситуація в Україні”.

26. Розробити сценарій рольової гри для студентів, у якій обговорюватимуться проблеми змісту та нові тенденції виховання.

Творчий етап – це етап застосування моральних цінностей у нових нестандартних ситуаціях, який передбачає як колективне, так і індивідуальне виконання педагогічних ситуацій творчого характеру, індивідуальне конструювання кожним студентом власної моделі поведінки. Студенти самостійно вчаться здійснювати моральний вплив на школярів, спочатку імітуючи педагогічну морально-практичну діяльність, а потім і здійснюючи її в реальних шкільних умовах, під час педагогічної практики.

Створена технологія формування моральних цінностей є однією із спроб теоретичного обґрунтування і практичного застосування такого методу, як моделювання педагогічних ситуацій. Проте незважаючи на динамізм процесу формування моральних цінностей у майбутніх учителів на заняттях та під час педагогічної практики, справжнє, а не умовне прищеплення моральних цінностей буде відбуватися в

реальних шкільних умовах, під час власної морально-практичної діяльності в процесі активної педагогічної практики.